

УДК 339.3

Мельник І. М.,

к.е.н., доц., доцент кафедри туризму та готельно-ресторанної справи, Львівський торговельно-економічний університет, м. Львів

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ФУНКЦІОНУВАННЯ СФЕРИ ТОВАРНОГО ОБІГУ В УКРАЇНІ

Анотація. У статті аналізуються стан і тенденції функціонування та розвитку сфери товарного обігу в Україні. Виявлено позитивні та негативні аспекти цього процесу. Свідченням посилення впливу сфери товарного обігу на виробництво і споживання товарів та послуг є зростання її місткості, покращення структурних характеристик роздрібного сегмента, нарощування обсягів товарних запасів підприємств оптової торгівлі. Підтвердженням негативних тенденцій розвитку вітчизняної сфери товарного обігу є зростання її імпортозалежності, зниження швидкості оборотності товарних запасів. Результати оцінювання підтвердили вагомість сфери товарного обігу у забезпеченні цілісності та збалансованості єдиного господарського комплексу держави. Встановлено, що ефективність функціонування сфери товарного обігу об'єктивно проявляється наслідками її соціально-економічної модернізації.

Ключові слова: сфера товарного обігу, соціально-економічна модернізація, Україна, роздрібний товарооборот, оптова торгівля.

Melnyk I. M.,

Ph.D., Associate Professor, Associate Professor of the Department of Tourism and Hotel&Restaurant Business, Lviv University of Trade and Economics, Lviv

CURRENT TRENDS OF THE COMMODITY CIRCULATION SPHERE FUNCTIONING IN UKRAINE

Abstract. The article analyzes the state and trends of functioning and development of the commodity circulation sphere in Ukraine. The positive and negative aspects of this process are revealed. Evidence of strengthening the influence of the commodity circulation sphere on the production and consumption of goods and services is observed in the growth of its capacity, improving the structural characteristics of the retail segment and increasing the volumes of commodity stocks of wholesale trade enterprises. Confirmation of negative trends in the development of the domestic sphere of commodity circulation is viewed in the growth of import dependence as well as in reducing the rate of commodity stocks turnover. The evaluation results confirmed the importance of the commodity circulation sphere in ensuring integrity and balance of the only economic complex of the state. It is determined that the efficiency of the commodity circulation sphere functioning is objectively manifested by the consequences of its socio-economic modernization.

Key words: commodity circulation sphere, socio-economic modernization, Ukraine, retail trade turnover, wholesale trade.

DOI: <https://doi.org/10.36477/2522-1256-2018-23-18>

Постановка проблеми. Сфера товарного обігу реалізує важливі та чи не найбільш засадничі функції в контексті функціонування ринкової системи господарювання. Йдеться про обмін результатів праці на грошові засоби, задоволення потреб споживачів у товарах і послугах, безпосередній вплив на сфери виробництва і споживання суспільних благ, товарів та послуг. Відтак аналіз стану і тенденцій її

функціонування та розвитку дозволяє сформувати важливі висновки в контексті не лише її соціально-економічного поступу, але й реалізації відповідної ролі в системі національного господарства, забезпеченні становлення визначних інститутів ринкової економіки та підтримки внутрішнього виробництва, вибудуванні раціональних та найбільш ефективних каналів товароруху, пропозиції на оптовому та

споживчому ринках продукції (товарів, послуг) широкого асортименту, належної якості та справедливої й обґрунтованої ринкової вартості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування та розвитку сфери товарного обігу присвячено дослідження багатьох науковців. Серед них можна виділити наукові праці: А. Мазаракі [1; 2], що висвітлюють соціально-економічний зміст торговельної діяльності, тенденції розвитку внутрішньої торгівлі в Україні, наслідки низького платоспроможного попиту; В. Апопія [3], де досліджено вплив економічної глобалізації на сферу внутрішньої торгівлі; М. Барни [4], в яких обґрунтовано принципи, методи і способи регулювання процесів трансформації системи внутрішньої торгівлі; В. Лагутіна [5], які пов'язані зі структурно-інституціональною трансформацією внутрішньої торгівлі.

У той же час, незважаючи на корисність здобутків цих та інших учених для вирішення проблем розвитку сфери товарного обігу в Україні на сучасному етапі, їх недостатньо для адаптації цього сектора економіки до трансформаційних змін.

Постановка завдання. Відповідно до обраного напрямку дослідження поставлено завдання здійснити комплексну оцінку стану та тенденцій функціонування й розвитку сфери товарного обігу в Україні на основі даних Державної служби статистики [6-10].

Виклад основного матеріалу дослідження. Розширене відтворення обсягів господарської діяльності та капіталу на стадії виробництва є неможливим без налагодження торговельно-обмінних операцій. У цьому контексті важливо відмітити зростання місткості вітчизняної сфери товарного обігу, що характерне для аналізованого періоду 2005-2017 рр. Так, за вказаний період обсяги оптового товарообороту зросли з 492,5 млрд грн до 1908,7 млрд грн (абсолютний приріст становив 1,4 трлн грн, а темпи зростання – у 3,9 рази), а роздрібного товарообороту підприємств – з 90,0 млрд грн до 586,3 млрд грн (на 496,3 млрд грн або у 6,5 рази). Таким чином, в Україні зросли масштаби сфери товарного обігу, а, відповідно, й її потенціал в системі внутрішнього виробництва і споживання товарів робіт, послуг, що позитивно.

Звичайно, в значній мірі чинником, який підсилює відповідні тенденції, стали інфляційні процеси, але й в абсолютному вираженні для більшості років аналізованого періоду також спостерігається приріст обсягу збуту на внутрішньому ринку держави товарів та послуг, що є свідченням посилення впливу сфери товарного обігу на виробництво і споживання товарів та послуг.

Проте в аспекті місткості та структури сфери товарного обігу України простежуються й окремі негативні аспекти. Так, у 2017 р. офіційною статистикою було відображено зменшення обороту роздрібної торгівлі в порівнянні до 2016 р. (табл. 1).

Більше того, значення в обсязі 815,3 млрд грн було практично аналогічним до 2012 р. і, відповідно, нижчим, ніж у 2013-2016 рр. Причиною цієї тенденції стало різке скорочення роздрібного товарообороту фізичних осіб – підприємців. Так, до 2016 р. помітним стало стабільне щорічне нарощування цього показника. Але у 2017 р. його значення опустилося до 229 млрд грн, що було у 2,4 рази менше, ніж у 2016 р. Окрім цього, починаючи з 2017 р., відсутні статистичні дані відносно обсягів роздрібного товарообороту ринків. У підсумку ці два чинники й обумовили спад роздрібного товарообороту. Водночас, на думку автора, ці тенденції скоріше не відповідають реальному стану справ та є свідченням посилення тінізації роздрібної торгівлі як сегмента сфери товарного обігу нашої держави. Підтвердженням такого висновку є статична інформація, яка засвідчує збереження великої чисельності діючих фізичних осіб – підприємців, у т. ч. тих, що спеціалізуються на роздрібній торгівлі. Продовжують своє функціонування й продовольчоречові ринки, де здійснюється активний продаж товарів населенню.

При цьому доводиться стверджувати про наявність оберненої ситуації, пов'язаної зі зростанням частки товарів, які реалізуються не через підприємства – юридичні особи, а через фізичних осіб – приватних підприємців. Так, якщо у 2000 р. відповідне структурне співвідношення становило 53,8 % до 25,8 %, то у 2016 р. обсяги реалізації товарів цими каналами практично вирівнялися. На думку автора, цю тенденцію потрібно вважати більше негативною, аніж навпаки. Аргументами тут виступають вищий рівень організованості товароруку, його контролю та обліку. Контраргументами – монополізація сфери товарного обігу і розподілу товарів. Все ж і фінансовий стан, і стабільність господарювання, і питання управління бізнесом більшою мірою якісні та забезпечені саме в системі юридичних осіб – підприємств. Саме тому тенденція до зменшення частки роздрібного товарообороту підприємств радше негативна.

Результати аналізу роздрібного товарообороту підприємств дозволяють вести мову про щорічне зростання цього сегмента вітчизняної сфери товарного обігу. Так, окрім окремих винятків (2013-2014, 2017 рр.), темпи щорічного приросту цього показника були відчутними. Слід звернути увагу на 2010 р. – 30,4 %; 2011 р. – 29,0 %, 2012 р. – 15,7 %, 2005 р. – 14,5 %; 2016 р. – 14,0 % [8]. Окрім цього, у 2017 р. відповідний показник становив 586,3 млрд грн та збільшився до 2016 р. на 5,4 % або на 30,3 млрд грн. Проте з урахуванням офіційних даних щодо зростання споживчих цін в Україні у грудні 2017 р. до грудня 2016 р. на 13,7 % доводиться стверджувати не про розширення, а про звуження сегмента роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), що, очевидно, негативно.

Таблиця 1

**Оборот роздрібної торгівлі в Україні та його структура у 2000, 2005,
2010-2017 рр. (складено за [6, с. 5; 7, с. 8; 8])**

Показники	Роки										Абсолютні відхилення, ±	
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 / 2000	2017 / 2016
Оборот роздрібної торгівлі, млрд грн	47,5	174,4	541,5	685,7	812,1	888,8	901,5	1031,7	1175,3	815,3	767,8	-360,0
у тому числі												
- роздрібний товарооборот підприємств (юридичних осіб)	28,8	90,0	271,4	350,1	405,1	420,1	427,5	487,6	556,0	586,3	557,5	30,3
- роздрібний товарооборот фізичних осіб-підприємців	17,0	68,7	230,7	311,3	375,2	411,5	415,6	472,5	537,1	229,0	212,0	-308,1
- оборот організованих ринків з продажу сільськогосподарських продуктів та неформальних ринків	2,9	15,7	39,5	40,5	47,1	56,9	58,6	71,2	82,3	...	-2,9	-82,3
Частки в обороті роздрібної торгівлі (у тому числі), %												
- роздрібно-товарообороту підприємств (юридичних осіб)	53,8	51,6	50,1	47,9	47,9	47,3	47,4	47,3	47,3	71,9	18,1	24,6
- роздрібно-товарообороту фізичних осіб-підприємців	35,8	39,4	42,6	45,4	46,2	46,3	46,1	45,8	45,7	28,1	-7,7	-17,6
- обороту організованих ринків з продажу сільськогосподарських продуктів та неформальних ринків	6,2	9,0	7,3	5,9	5,8	6,4	6,5	6,9	7,0	...	-6,2	-7,0

Зауважимо, що все ще не стали достатніми поштовхами для нарощування масштабів, підвищення ефективності та покращення структурних характеристик функціонування роздрібно-товарного сегмента сфери товарного обігу України поступова інформатизація торгівлі, впровадження у господарську практику інтернет-комунікацій та інформаційних технологій. Так, попри нарощування масштабів інтернет-торгівлі (у 2017 р. показник становив 6,9 млрд грн, що було на 2,4 млрд грн (на 54,4 %) більше, ніж у попередньому році; до порівняння, ще у 2010 р. обсяги продажу товарів через мережу Інтернет становили лише 179,5 млн грн), частка такої форми просування товарів все ще не суттєва (рис. 1).

Відповідний показник у 2017 р. досяг лише рівня 1,17 %, що значно поступається масштабам інтернет-торгівлі в економічно розвинених державах. Швидкість та ефективність інтернет-торгівлі в рази вища. Відтак на порядку денному в системі державного регулювання модернізації сфери товарного обігу України постає завдання якнайширшого впровадження і використання електронних, цифрових та інформаційних технологій і не лише в частині купівлі/продажу, але й в усі складові та елементи бізнес-процесів та торгово-технологічних операцій.

Сюди потрібно додати й іншу не менш важливу (в контексті впливу на стан функціонування внутрішнього ринку, вітчизняного виробництва, конкурентного середовища та, як наслідок, – макроекономічної складової економічної безпеки держави) проблему, що стосується критично високого рівня імпортозалежності України. З інформації, поданої на рис. 2, чітко простежується тенденція до нарощування обсягів продажу товарів імпорту в порівнянні зі значно нижчими темпами приросту збуту товарів, виготовлених на території України.

Усе це мало підсумком стабільне скорочення частки вітчизняних товарів у структурі роздрібно-товарообороту, що потрібно вважати негативним аспектом функціонування вітчизняної сфери товарного обігу та наявності істотних недоліків державного регулювання і недопущення її монополізації. Відомими загрозами і негативними наслідками критично високої імпортозалежності економіки та її внутрішнього ринку є девальвація національної грошової одиниці, стагнація внутрішнього (особливо місцевого) виробництва, узалежнення попиту та рівня задоволення потреб споживачів від тенденцій функціонування зарубіжних виробників та імпортерів, виведення доходів та капіталу за межі країни.

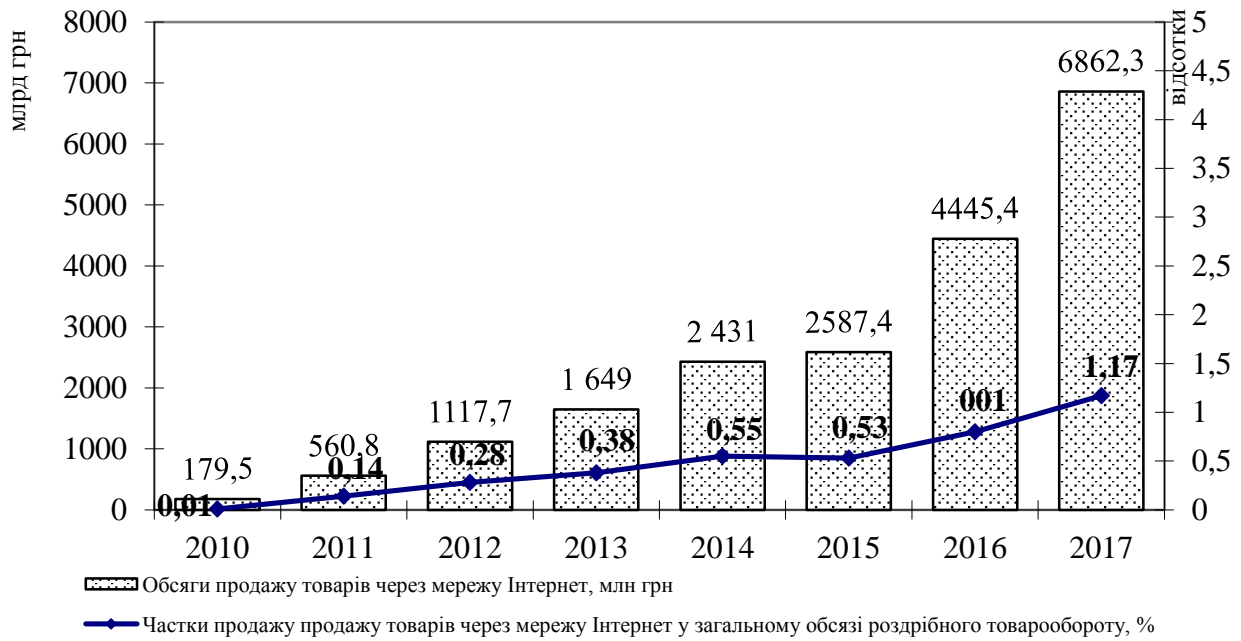

Рис. 1. Обсяги продажу товарів через мережу Інтернет у 2010-2017 рр. (складено за [6, с. 7; 7, с. 10; 8])

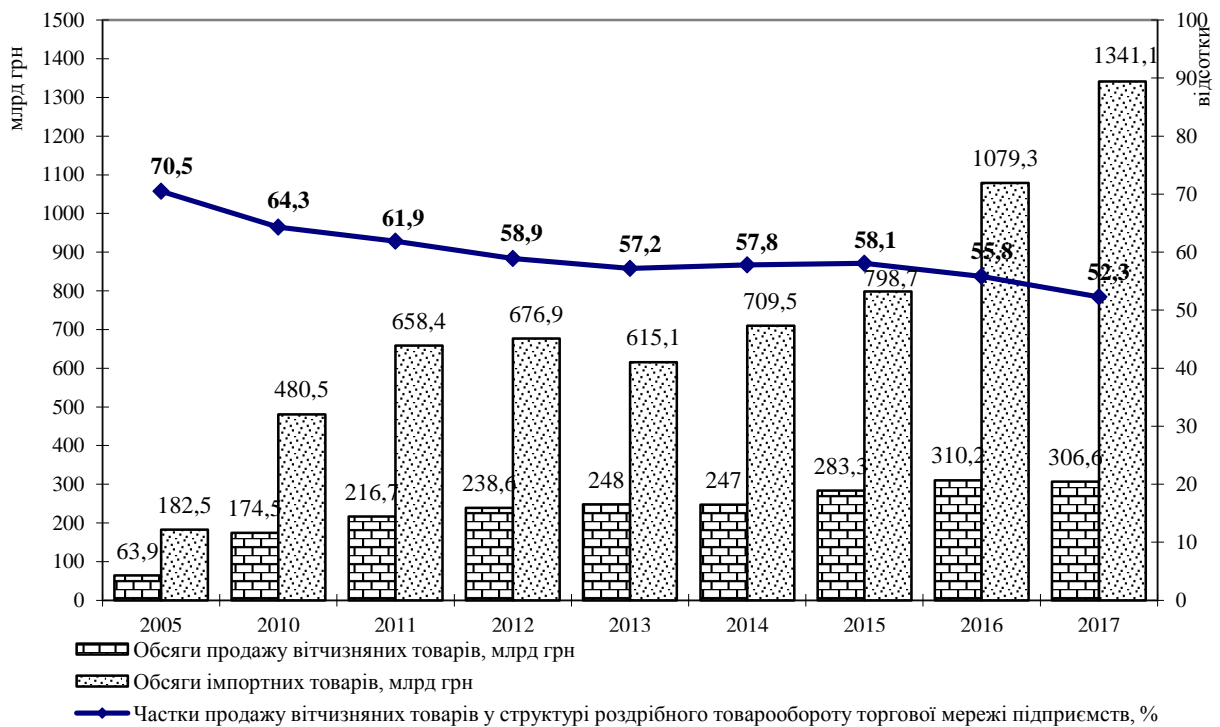

Рис. 2. Обсяги продажу, частки товарів у структурі роздрібного товарообороту, виготовлених на території України, та імпорту товарів у 2005, 2010-2017 рр. (складено за [6, с. 28; 7, с. 25; 8])

Як вже зазначалося, в Україні щороку збільшуються обсяги оптового товарообороту. Зокрема, у 2017 р. показник досяг рівня 1,9 трлн грн (табл. 2). При цьому знаковими стали темпи зростання цього показника. Так, лише до попереднього року аналізований показник збільшився на 22,7 %, а до 2005 р. – у 3,9 рази. До порівняння, за 2016-2017 рр. обсяги оптового товарообороту збільшилися на

352,7 млн грн, що є суттєвим приростом у контексті формування ВВП країни.

У контексті попередньо означених висновків щодо імпортозалежності вітчизняної сфери товарного обігу важливо звернути увагу на істотно більші масштаби нарощування оптової реалізації саме групи непродовольчих товарів. Так, до 2005 р. оптовий товарооборот непродовольчих товарів у 2017 р. збільшився на 1,2 трлн грн, тоді як

продовольчих товарів – на 0,23 трлн грн. У відносних показниках відповідні прирости були тотожними та становили 3,9 рази.

Підтвердженням яскраво вираженої тенденції до нарощування обсягів збуту групи непродовольчих товарів є також інформація про ланцюгові темпи приросту цього показника. Так, чітко простежувалися вищі темпи приросту обсягів оптового товарообороту непродовольчих товарів (над продовольчими) у 2005-2011 рр.

Далі характерними були протилежні тенденції, але, починаючи з 2015 р., темпи нарощування обсягів продажу непродовольчих товарів знову перевищували темпи приросту обсягів реалізації продовольчих товарів. Квінтесенцією означених динамік став приріст частки оптових продаж непродовольчих товарів у 2017 р. (на 1,9 в. п.) на фоні паритетного зниження частки оптового збуту продовольчих товарів – на 1,9 в. п.

Але все це загрозово на тлі посилення імпортозалежності вітчизняної сфери товарного обігу в сегменті непродовольчих товарів. Так, в кожному з років 2005-2017 рр. частка продажу непродовольчих товарів, виготовлених на території України, в оптовій мережі підприємств лише скорочувалася.

Сегмент продовольчих товарів, натомість, виступав певним амортизатором ситуації, але його місткість на внутрішньому ринку об'єктивно менша, що не дозволило в паритетній мірі послабити тенденції до імпортозалежності вітчизняної сфери товарного обігу і це негативно.

Оптова та роздрібна торгівля в сукупності забезпечують загальне переміщення товарної маси від сфери матеріального виробництва (та імпорту) до кінцевого споживача.

Таблиця 2

Оптовий товарооборот в Україні та його товарний склад і структура у 2005, 2010-2017 рр. (складено за [8; 9; 10, с. 2-3])

Показники	Роки									Абсолютні відхилення, ±	
	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 / 2005	2017 / 2016
Оптовий товарооборот, млрд грн	492,5	993,7	1107,3	1093,3	1074,8	988,0	1244,2	1556,0	1908,7	1416,2	352,7
у тому числі											
- продовольчі товари	79,1	193,8	194,5	215,2	199,7	194,7	224,3	252,8	314,0	234,9	61,2
- непродовольчі товари	413,4	799,8	912,8	878,1	875,1	793,3	1019,9	1303,2	1594,7	1181,3	291,5
Частки в оптовому товарообороті, %	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-
у тому числі											
- продовольчі товари	16,1	19,5	17,6	19,7	18,6	19,7	18,0	16,2	16,5	0,4	0,3
- непродовольчі товари	83,9	80,5	82,4	80,3	81,4	80,3	82,0	83,8	83,5	-0,4	-0,3
Частки продажу товарів вітчизняного виробництва, %	71,8	66,5	63,9	58,9	54,3	48,5	46,9	44,5	43,7	-28,1	-0,8
у тому числі											
- продовольчі товари	78,6	75,1	75,5	73,7	71,7	71,4	75,2	76,4	76,8	-1,8	0,4
- непродовольчі товари	70,5	64,4	61,4	55,3	50,3	42,9	40,7	38,3	37,2	-33,3	-1,1
Коефіцієнт ланковості перепродажу товарів	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	-	-0,1
у тому числі											
- продовольчі товари	2,3	2,3	2,2	2,2	2,2	2,2	2,3	-	0,1
- непродовольчі товари	2,4	2,4	2,4	2,3	2,3	2,3	2,2	-	-0,1

Дані сегменти сфери товарного обігу виконують важливі системоутворювальні функції, але при цьому ще й доповнюють одна одну і надмірний перекид в ту чи іншу сторону об'єктивно призводить до негативних наслідків та неефективного функціонування посередницької ланки, нераціонального розміщення в її межах продуктивних сил і господарсько-фінансових ресурсів.

На жаль, інформація, подана у табл. 3, підтверджує нерівномірність і нестабільність, відсутність якісного паритету між функціонуванням та розвитком сфер оптової та роздрібною торгівлі. Так, у 2016-2017 рр. темпи приросту товарообороту в оптовій торгівлі були вищими в порівнянні з роздрібною торгівлею. При цьому як за продовольчими, так і за непродовольчими товарами темпи зростання товарообороту в оптовій торгівлі перевищували відповідні показники для роздрібного продажу товарів.

Диференціюється й товарна спеціалізація обидвох форм торгівлі: якщо в роздрібі підприємства у більшій мірі спеціалізуються на продажу продовольчих товарів, то в оптовій торгівлі – непродовольчих. Відповідні коефіцієнти у 2017 р. становили 0,66 на користь збуту продовольчих товарів у роздрібній торгівлі та 0,197 – в оптовій торгівлі. На думку автора, зазначене є свідченням недостатності оптових систем товароруху продовольчих товарів

та, навпаки, надмірності спеціалізації в збуті непродовольчих товарів через оптові канали товароруху. Відтак існують проблеми і перешкоди у розвитку системи продажу непродовольчих товарів у роздрібі. Це також значний структурний дисбаланс функціонування вітчизняної сфери товарного обігу.

Переважає вітчизняна оптова посередницька ланка й в аспекті нарощування середніх залишків товарних запасів (у 2017 р. до 2016 р. показник збільшився на 22,9 %, тоді як в роздрібній торгівлі – лише на 8,9 %). Але при цьому тут наявний структурний недолік – вищий рівень імпортозалежності. Якщо в роздрібній торгівлі частка продажу імпортованих товарів у 2017 р. склала 47,7 %, то в оптовій торгівлі – 56,3 % або на 8,6 в. п. більше, що негативно.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Отже, сучасний період функціонування та розвитку сфери товарного обігу України характеризується позитивними аспектами що в статичній, що в динамічній, але наявні й істотні недоліки, які призводять до зниження її ефективності і погіршення важливих структурних характеристик. Відповідно, в процесі реалізації державної політики модернізації цієї важливої сфери в системі національного господарства необхідно зосередити увагу на їх усуненні.

Таблиця 3

Порівняння показників діяльності підприємств роздрібною та оптовою торгівлі України у 2013-2017 рр. (складено за [6, с. 7, 16, 67-69; 7, с. 10, 12, 61-63; 8; 9; 10, с. 2-5])

Показники	Підприємства роздрібною торгівлі					Підприємства оптовою торгівлі				
	2013	2014	2015	2016	2017	2013	2014	2015	2016	2017
Ланцюговий приріст товарообороту, %	6,9	1,2	-19,8	4,5	6,0	-1,7	-8,1	25,9	25,1	22,7
у тому числі										
- продовольчі товари	9,3	-4,3	17,6	13,8	2,4	-7,2	-2,5	15,2	12,7	24,2
- непродовольчі товари	0,0	6,2	11,7	14,2	7,6	-0,3	-9,3	28,6	27,8	22,4
Коефіцієнт співвідношення продажу продовольчих та непродовольчих товарів	0,695	0,691	0,697	0,695	0,660	0,228	0,245	0,220	0,193	0,197
Ланцюговий приріст товарних запасів, %	14,9	-2,0	15,6	20,0	8,9	5,7	3,4	27,8	29,7	22,9
у тому числі										
- продовольчі товари	2,2	12,6	25,2	29,9	1,7	-5,9	315,4	-76,8	42,9	19,1
- непродовольчі товари	18,8	-5,6	12,5	16,7	11,7	9,1	-75,9	4,9 р.	27,4	23,6
Частки імпортованих товарів у структурі товарообороту	42,8	42,2	49,9	44,2	47,7	45,7	51,5	53,1	55,5	56,3

ЛІТЕРАТУРА

1. Внутрішня торгівля України : монографія / [Мазаракі А., Лагутін В., Герасименко А. та ін.]. – К. : КНТЕУ, 2016. – 864 с.
2. Мазаракі А. Внутрішній ринок України в умовах дисбалансів між виробництвом і споживанням / Мазаракі А., Лагутін В. // Економіка України. – 2016. – № 4. – С. 4-18.
3. Апопій В. Глобалізаційні процеси і нові тенденції розвитку внутрішньої торгівлі України / Апопій В., Криган Р., Процишин О. // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2014. – Вип. 16. – С. 7-13.
4. Барна М. Ю. Трансформація системи внутрішньої торгівлі в Україні : монографія / М. Ю. Барна. – Львів : Растр-7, 2015. – 524 с.
5. Внутрішній ринок і торгівля України: структурно-інституціональна трансформація : монографія / [В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, А. Г. Герасименко та ін.; за ред. В. Д. Лагутіна]. – К. : КНТЕУ, 2015. – 432 с.
6. Роздрібна торгівля України у 2016 році : статистичний збірник. – К. : ДССУ, 2017. – 118 с.
7. Роздрібна торгівля України у 2017 році : статистичний збірник. – К. : ДССУ, 2018. – 98 с.
8. Державна служба статистики України : офіційний веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Діяльність підприємств оптової торгівлі у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/dop/05/dop_dp-ot17.pdf.
10. Продаж і запаси товарів (продукції) в оптовій торгівлі у 2017 році : статистичний бюлетень. – К. : ДССУ, 2018. – 27 с.

REFERENCES

1. Mazaraki, A., Lahutin, V., Herasymenko, A. ta in. (2016), Vnutrishnia torhivlia Ukrainy, KNTEU, Kyiv, 864 s.
2. Mazaraki, A., Lahutin, V. (2016), Vnutrishnii rynek Ukrainy v umovakh dysbalansiv mizh vyrobnytstvom i spozhyvanniam, Ekonomika Ukrainy, № 4, s. 4-18.
3. Apopii, V., Kryhan, R., Protsyshyn, O. (2014), Hlobalizatsiini protsesy i novi tendentsii rozvytku vnutrishnoi torhivli Ukrainy, Torhivlia, komertsia, pidpriemnytstvo, Vyp. 16, s. 7-13.
4. Barna, M. (2015), Transformatsiia systemy vnutrishnoi torhivli v Ukraini, Rastr-7, Lviv, 524 s.
5. Lahutin, V. D., Umantsiv, Yu. M., Herasymenko, A. H. ta in. (2015), Vnutrishnii rynek i torhivlia Ukrainy: strukturno-instytutsionalna transformatsiia, KNTEU, Kyiv, 432 s.
6. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2016 rotsi : statystychnyi zbirnyk (2017), DSSU, Kyiv, 118 s.
7. Rozdribna torhivlia Ukrainy u 2017 rotsi : statystychnyi zbirnyk (2018), DSSU, Kyiv, 98 s.
8. Derzhavna sluzhba statyky Ukrainy : ofitsiinyi veb-sait [Online], available at : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Diialnist pidpriemstv optovoi torhivli u 2017 rotsi [Online], available at : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2018/dop/05/dop_dp-ot17.pdf.
10. Prodazh i zapasy tovariv (produksii) v optovii torhivli u 2017 rotsi : statystychnyi biuletен (2018), DSSU, Kyiv, 27 s.